

1953. godine. Nakon toga dolazi popis izvora i literature (str. 481–496), popis kratica (str. 497–498), indeks osobnih imena (str. 499–506) te bilješka o autoru (str. 507).

Sport u službi socijalizma dosta je iscrpan opis razvoja sporta na prostoru bivše Jugoslavije od kraja Drugoga svjetskog rata do jasnijega formiranja nove unutardržavne i vanjskopolitičke orijentacije Jugoslavije 1953. godine. Nikola Mijatov dobro prikazuje koje je kompleksne uloge režim namijenio sportu na više razina, kako je nastojao rukovoditi sportom, koji je zbog nasljeđa, ali i tada aktualnih događaja, ponekad izmicao kontroli režima. Pritom se autor koristio stvarno bogatim arhivskim gradivom, memoaristikom, stručnom i dnevnim periodikom, ali i sâm intervjuirao neke od aktera sportskih događaja iz toga doba, što je vrlo pohvalno. Knjizi se može naći malo zamjerki. Možda se na nekim mjestima mogao definirati neki izrazitiji zaključak. Također ponekad nedostaje komparacija nekih podataka koje autor navodi za jedan dio Jugoslavije s nekim drugim dijelovima iste države ili drugim državama, bar onima u okruženju. Međutim, vjerujem da je tako više zbog karaktera izvora i napose pomanjkanja onih na temelju kojih bi se mogla načiniti smisljena komparacija. Na kraju mogu zaključiti da je vrijednost ovoga izvrsnog naslova upravo u dubini opisa i širini koju daju navedeni primjeri, zbog čega će svatko zainteresiran za ovu temu moći iskoristiti saznanja dobivena njegovim čitanjem za daljnja istraživanja uloge i razvoja sporta u prošlosti zemalja bivše Jugoslavije.

Stipica Grgić

Brendan Simms, *Hitler. Samo svijet je bio dovoljan*, prijevod s engleskoga jezika Muharem Bazdulj (Sarajevo: Buybook, 2021), 807 str.

Gotovo nepreglednomu nizu objavljenih naslova o Adolfu Hitleru pridružila se i najnovija knjiga Brendana Simmsa, uglednoga profesora povijesti međunarodnih odnosa sa Sveučilišta u Cambridgeu, našim čitateljima poznatog ponajprije po dvama prijevodima njegovih zapaženih djela; u prvom se bavio političkim odnosom Velike Britanije prema Bosni i Hercegovini 1990-ih, sustavno razobličujući ne baš dolično ponašanje službenoga Londona prema ratnim zbivanjima, a u drugom je lucidno sagledao više od pet stoljeća nadmetanja velesila za premoć u Europi.¹ Izborom biografske teme pridružio se skupini istraživača koji smatraju da i dalje vrijedi pričavati značajne povijesne likove kako bi se preko njihova ponašanja i poteza bolje shvatile osnovne odrednice povijesnih kretanja.² U svojoj najnovijoj knjizi Simms

¹ *Najsramniji trenutak. Britanija i uništavanje Bosne*, prev. Vladimir Pavlinić (Sarajevo; Beograd: Buybook; Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2003) i *Europa: borba za nadmoć od 1453. do danas*, prev. Emil Heršak (Zagreb: Mate, 2016).

² U pogledu prijevodne literature vezane uz Hitlerove biografije valja izdvojiti onu poznatoga autoriteta Iana Kershawa u prijevodu Vlade Opačića (Zagreb: Vizura, 2000). Riječ je zapravo o prvom dijelu dvosveščane biografije izvorno objavljene pod naslovom *Hitler 1889-*

pokušava objasniti zašto je vođa njemačkih nacionalsocijalista bio fokusiran na anglo-američki prostor i njegove globalne utjecaje. Drugim riječima, prihvatio se pera kako bi pokazao da su rezultati dosadašnje historiografije još uvijek nedovršeni kad je riječ o Hitleru i njegovu životopisu.

Iz uvodnoga dijela i priloženih bilješki na kraju knjige – koje ne sadržavaju bibliografski popis izvora i literature – može se uočiti da su autoru glavni oslonac u radu bili noviji radovi, tiskana vrela te odabrani memoari i dnevnički zapisi poput onih koje su sastavljali Alfred Rosenberg i Joseph Goebbels. Čini se da je korpus obrađenoga gradiva u različitim arhivama skroman. Simms time pokazuje da je za pisanje kvalitetne knjige ponekad vrlo bitno dobro poznavati teško prohodnu literaturu, odabrati relevantna djela i vješto ih analizirati.

Knjiga se sastoji od šest kompaktnih dijelova koji kronološki prate Hitlerov životopis. Dakako, životne etape do prvih znakova sve izraženije zastupljenosti budućega *Führera* na javnoj sceni demokratski uređene Weimarske Republike obilježene su nešto šturijim podacima o kojima smo prije čitali u literaturi. Simms već iz početno maloga broja obavijesti razvija tezu o primarnom značenju Britanaca i Amerikanaca za razumijevanje Hitlerova svjetonazora. Prvi svjetski rat otvara oči Hitleru kad je riječ o raspodjeli moći na globalnoj sceni. Kao vojnik na Zapadnom ratištu, osobno doživljava što znači premoć ratnih pobjednika te će o tom voditi računa i pri izgradnji svoje ideologije nakon završetka Velikoga rata. Simms ga prikazuje kao ratnoga veterana koga su njemačke vojne vlasti odmah u poraću rabile za propagandne zadatke (u vojsci je bio do 1920.), očito prepoznajući u njemu sposobnosti potrebne za rad na suzbijanju prodora lijevo orijentirane revolucije i očuvanju integralnoga duha njemačke nacije. Za Hitlera je u tom momentu jedna od ključnih stvari u političkim promišljanjima bila promjena demografskih odnosa, pod kojom je podrazumijevao poticanje tzv. unutarnje kolonizacije, zaustavljanje masovnijega iseljavanja u preko-oceanske zemlje i anuliranje prednosti koje su zapadne članice Antante imale zbog kolonijalnih resursa. U tom bi se viđenju mogla nazreti koncepcija životnoga prostora, ali Simms tvrdi da u ranoj etapi nema pokazatelja o Hitlerovoj slavenofobiji i naznakama planova o širenju prema Istoku. Hitlera neposredno nakon Prvoga svjetskog rata nije zabrinjavala spartakistička prijetnja nacionalnoj državi ili širenje utjecaja boljševičke diktature, nego nadmoć „anglo-američke plutokracije” i pojava separatizma u Bavarskoj, gdje je tada ponovo živio nakon povratka iz rata.

Ignoriranje utjecaja boljševizma vidi se i iz Simmsove ocjene, već dobro poznate u historiografiji, da je Hitlera „napravio mir”. Njegovu prodoru tako su kumovale posljedice mirovnih konferencija koje su Njemačku odvele u dužničko ropstvo i unutarnje poremećaje s nesagledivim posljedicama. Što je situacija u Njemačkoj bila nepovoljnija, to su rasle dionice ekstremnih radikala. S obzirom na to da boljševici nisu imali ulogu u Pariškim mirovnim konferencijama i nisu bili izravna prijetnja dezintegraciji njemačkoga teritorija, usmjerenost na primarno suočavanje sa Zapadom i kritika njegova kapitalističkoga modela može se držati logičnim tumačenjem gdje je

1936: *Hubris* (London, 1998.), a neprevedeni nastavak naslovljen je *Hitler 1936-1945: Nemesis* (London, 2000.). Ustvari, brojni naslovi međunarodne produkcije ostali su neprevedeni (J. Fest, A. Bullock, E. Jäckel, V. Ullrich, P. Longerich i dr.).

Hitler vidio glavne poluge globalne moći. Slijede detaljni opisi podizanja stranačke organizacije u formi Nacional socijalističke njemačke radničke partije, bez koje ne bi bilo Hitlerova uspona. Iz već dobro poznatih podataka prati se kako je Hitler popločao put do vodstva stranke i trijumfa na desnom polu njemačke politike i na koji se način suprotstavljao prevlasti Bavarske pučke stranke na regionalnoj razini. Glavni ključ za razumijevanje ideoloških razmatranja i dalje ostaje analiza *Mein Kampf*. Opstanak na političkoj areni nakon propaloga pokušaja puča vezan je uz potporu vojske, koja je sklona desnim skupinama i dopušta osnivanje paravojnih postrojbi. S druge strane, stanoviti pokušaji uspostave veza s predstavnicima velikoga kapitala nisu bili plodni jer, kako Simms tumači, nacionalsocijalisti sa svojim antikapitalističkim tiradama nisu mogli odmah računati na opipljivu pomoć biznismena. Doduše, niz je primjera iz kojih se vidi da je Hitler nastojao pragmatično prilagođavati svoju ideološku koncepciju, pa je tako tražio suradnju s predstavnicima krupnoga kapitala. U tom se kontekstu otvara i pitanje Hitlerova odnosa prema Židovima. Nakon što je pokazao da Hitler dotad nije pokazivao mržnju prema Židovima („srdačne lične veze s pojedinim Židovima”) u okruženju koje je već imalo iskustva s antisemitizmom, ona sad sve više izbija u prvi plan. Židovi za njega postaju simbol međunarodnoga kapitalizma koji planski eksploatira Nijemce. Tako je od sredine 1920-ih krenuo val mržnje protiv Židova, koji će s vremenom prerasti od pogroma do njihova masovnoga uništenja širom Europe, i to tamo gdje će zavladati nacionalsocijalisti i njihovi saveznici. Istodobno, smatra Simms, u tom vremenu intelektualnoga formiranja Hitler se počinje sve više zanimati za Sjedinjene Američke Države (SAD), nastojeći pritom uspostaviti čvršće kontakte s američkom elitom, koju je držao zaslužnom za stvaranje dobro uređene države i društva. Hitlera je, među ostalim, privlačio način tamošnjega nasilnog obračuna sa starosjedilačkim narodima i primjena rasne segregacije. U tome je vidio jedan vid rasne čistoće koja je osigurala prostranost, nadzor nad prehranom i kontrolirani dolazak emigranata. S druge strane, istaknuta uloga Židova u Americi ostala je trn u Hitlerovu oku. Problem sukoba, koji Simms na jednom mjestu naziva srazom Teutonaca i Anglosaksonaca, bio je savladiv u Hitlerovu viđenju ako američka elita prihvati antisemitizam i tako shvati vrijednost rasne čistoće u novome ruhu i uz njegovanje veza s pripadnicima nordijske krvi. U prilog aktualnosti takva oblika rasnoga puritanizma išli su utjecaji socijalnoga darvinizma i eugenike, koji su posvuda imali svoje privrženike, a osobito je naglašen utjecaj Madisona Granta. Hitler je inspiraciju crpio iz njegovih djela u kojima se isticala vrijednost nordijske rase i potreba rasne higijene. Na taj je način bio idejno motiviran za prihvaćanje utakmice koja je trebala voditi prema uzvišenijem rasnom tipu. Osim toga, kroz čitavu je knjigu Simms iznio niz primjera koji pokazuju Hitlerovo zanimanje za američki način života, industrijske uspjehe i holivudske filmove, utvrđujući tako da se dosad zanemarivao utjecaj koji je na njega dolazio s te strane Atlantika. Priča kako je junak iz romana Karla Maya privlačio mladoga Hitlera i prije Prvoga svjetskog rata usmjerava pak pozornost na još ranije utjecaje američkih obzorja.

Sve ono što je bilo zrcalo snage i vitalnosti SAD-a, kao i odraz poštovanja prema anatomiji Britanskoga Carstva, to je u slučaju Rusije, odnosno Sovjetskoga Saveza, bilo predmet podcjenjivanja. Za Hitlera je Rusija bila zaostala zemlja koju ni rušenje carizma ni Oktobarska revolucija nisu odveli na pravi put. Iz tih je slabosti uoče-

na prilika da se na Istoku, prostoru „mineralnih bogatstava i plodnoga tla”, potraži ekstenzija germanskoga *Lebensrauma*. Osvajanjem prostora stvorila bi se podloga za regeneraciju Nijemaca i uspostavila ravnoteža s anglo-američkim svijetom. Time Simms iznosi tezu da Hitleru prvobitni, idealno zamišljeni, cilj nije bila globalna hegemonija nego njemačka dominacija u Europi, koja bi se odvijala sporazumno s Velikom Britanijom i SAD-om. S toga je polazišta snivao dogovor do kojega nikad nije došlo. Pokušaji privlačenja Zapada do izražaja dolaze nakon 1933., kad Hitler nastoji pridobiti Edwarda VIII., pripadnike visokoga društva i niz aktera s američke scene. U suštini se takva taktika svodila na izbjegavanje sukoba i dobivanje na vremenu da bi se učvrstila vlast u Njemačkoj. Suočivši se s činjenicom da se neće moći pogoditi sa Zapadom, Hitler se pripremao za sukob, pri čemu je odlučio iskoristiti takvu situaciju i za obračun s unutarnjim i vanjskim preprekama, među kojima su Židovi imali ključno mjesto. Pritom Simms iznosi tezu da su Židovi postali taoci kojima je Hitler nastojao ucjenjivati Zapad ili stvoriti od njih predmet trgovine u apsurdnom planu o njihovoj zamjeni za američke Nijemce – povratnike u staru postojbinu. U praksi je to značilo da je ulazak SAD-a u rat iskorišten za provedbu židovskoga uništenja.

U potrebi izrade cjelovitije biografije, Simms je pomno sažeo Hitlerovo preuzimanje vlasti u Njemačkoj, opisao obračun s pristašama druge revolucije u vlastitim redovima i prikazao kako je stvoren mehanizam s lojalnom partijom koji mu je omogućio provođenje represivnih mjera. Ne ustručava se zabilježiti da je Hitler „dobro čitao situaciju”, potkrijepivši takvu ocjenu nizom primjera. Na domaćoj sceni Hitler nije propustio trenutak za preuzimanje državne vlasti, postupno slamanje unutarnjih otpora i uvođenje diktature, uza znatnu potporu stanovništva. Za uspjehe izvan nacionalnih granica bilo je ključno prepoznati ustručavanje Zapada da se energičnije suprotstavi unutarnjoj stabilizaciji i vanjskoj bujici Hitlerova režima. Njemački teritorij počeo se širiti bez većih žrtava. Popustljivost nije bila posvemašnja jer izvori ipak pokazuju da su uvijek postojale silnice koje su pravovremeno zauzele stajalište odbojnosti. Uostalom, upravo su Franklin D. Roosevelt i Winston Churchill postali, prema Simmsu, glavni protivnici Hitlerova Trećega Reicha najavivši mu rat do bezuvjetne kapitulacije.

Fokusiranje na anglo-američki svijet kao noseći stup međunarodnoga kapitalizma postavilo je Sovjetski Savez u sjenu. Ne može se kazati da je Simms zanemario sovjetsku ulogu u Drugom svjetskom ratu, napose goleme žrtve u redovima Crvene armije i civila. Ipak, Staljin je označen kao „sekundarni protivnik”. Štoviše, iz Hitlerove paranoidnosti ispada da su boljševici otpočetak pijuni Zapada i dio židovske zavjere, koji su poput bacila ubačeni u europsko tkivo da bi oslabili Nijemce. Pritom ostaje zanemarena stara epizoda o Lenjinovu odlasku iz egzila u zapečaćenom vlatku preko Njemačke i separatnom sporazumu između Centralnih sila i boljševičke vlade u Brest-Litovsku, koji je poštedito njemačke vojnike od daljnjih borbi na Istočnom bojištu. Prijetnja boljševizma otpada s dnevnoga reda Molotov-Ribbentropovim paktom, koji Simms tumači kao Hitlerovo izbjegavanje blokade i pripremu za rat na dvjema frontama. Operacija *Barbarossa* značila je, tvrdi Simms, osvajanje prostora i sirovina nužnih za borbu protiv anglo-američkoga protivnika. Nadalje, pojedina poglavlja pokazuju da je deboljševizacija postala ključno mjesto u agitaciji kad je trebalo uvjeravati različite narode da je uspješna provedba ruske kampanje od lipnja

1941. ključ za uspostavu novoga europskog poretka. Simms zamjećuje da je učestalo isticanje europske retorike služilo samo zavaravanju javnosti. Vrijedna je zapažanja analiza nacističkih planova o naseljavanju osvojenih prostora na Istoku, od analogije s američkim tipom kolonizacije do predviđanja da će Slaveni kao niža vrsta ljudi doživjeti sudbinu starosjedilačkih Indijanaca. Doduše, kod te sličnosti treba uzeti u obzir da je podjarmljivanje Slavena podrazumijevalo crpljenje radne snage i likvidaciju intelektualnih elita Nijemcima susjednih naroda. U tom je pogledu jasan poticaj sovjetskoj obrani u zaustavljanju njemačkoga prodora i zadavanju završnoga udara Hitleru, što je okončano zauzimanjem Berlina.

U kontekstu težišta svojega istraživanja Simms je rubno spomenuo Jugoslaviju i njezin položaj u Hitlerovoj politici. Vođa Trećega Reicha nije se previše zanimao za balkansku regiju i jedino mu je bilo stalo da taj prostor veže uz njemački ekonomski plan osiguravanja tržišta za izvoz svoje robe i stjecanja izvora sirovina. Stoga ne čudi isticanje razgovora s Milanom Stojadinovićem. U tom bi se smislu moglo zaključiti da je Simmsova teza o Hitlerovoj isključivoj usredotočenosti na političku ideologiju pomalo porozna jer su ekonomska pitanja bila bitna i samorazumljiva u okolnostima ambicioznih planova o širenju njemačke moći. Naposljetku, Simms će, kod ratovanja sa Sovjetskim Savezom, zabilježiti da Hitler primjećuje važnost ekonomskih čimbenika. Druga je stvar što je Hitler u provedbi svoje politike ostavljao slobodu gospodarskim stručnjacima da kreiraju ekonomske poteze i prilagođavaju ih državnoj strategiji. Time se zapravo i otvorilo pitanje o Hitlerovim pomagačima, bez čije bi asistencije teško mogao računati na širenje svoje moći. Nadalje je Jugoslavija spomenuta kao žrtva odmazde nakon državnoga udara u organizaciji srpskih oficira, nakon kojega je jedan od glavnih ideologa stranke Alfred Rosenberg „aktivirao hrvatske kolaboracioniste”, prepustio talijanskim fašistima da vode glavnu riječ na Balkanu i time osigurao jedno od krila za skorašnji napad na SSSR (str. 524). Poslije još navodi „nacionalistički ustanak u Srbiji” iz jeseni 1941. kao dio pokreta otpora. Ostaje nejasno o kakvu je nacionalizmu riječ jer se prethodno piše da je Staljin potaknuo komuniste širom Europe da krenu u akciju, a s druge je strane Hitler smatrao da iza otpora na Balkanu stoje London i Židovi i da zbog toga ide na pacifikaciju toga prostora. Nešto poslije Simms preciznije utvrđuje da se pokret otpora sastojao od „rojalistički nastrojenih četnika” u Srbiji te od Titom predvođenih komunističkih partizana u Hrvatskoj i Bosni (str. 572). O sudbini Židova ističe pak njihove pogrome u zauzetim dijelovima SSSR-a i Srbije (str. 576) kao primjere nasilja koje je obilježavalo razdoblje do prihvaćanja radikalnoga rješenja na poznatoj konferenciji u Wannseeu.

Simms je na pojedinim mjestima imao potrebu izlaganje obogatiti asocijacijama na suvremenost. Na primjer, emigriranje djeda bivšega američkog predsjednika Donalda Trumpa u SAD pokazatelj mu je kako su „najbolji i najjači” Nijemci trajno odlazili iz domovine i jačali buduće suparnike (str. 137). Odnos prema Turcima popratio je tvrdnjom da je „Treći Reich stajao više lijevo nego današnja njemačka radikalna desnica” (str. 337). U povijesnoj pozadini bio je odnos prema turskim rezidentima u Njemačkoj, koji nisu potpali pod restriktivne mjere rasnih zakona, nego su službeno tretirani kao „evropski narod”. No Simms ne bilježi koliko je tada bilo Turaka u Njemačkoj i koja bi bila definicija Europljana u očima nacističkoga režima. Neka mjesta ne čine se posve razrađena. Tako Simms na jednome mjestu piše da Hitler nije

bio previše zainteresiran za Arape i Indijce jer se o njima u privatnim razgovorima zlobno izražavao (str. 525), a zatim tvrdi da je računao na potporu arapskoga pokreta protiv slamanja britanskoga imperija na Bliskom istoku (str. 529 i 533), odnosno na muslimane s Balkana i iz Sovjetskoga Saveza. Određene nedosljednosti vjerojatno su samo zrcalo Hitlerova ponašanja. Tako se često uoči i tijekom Drugoga svjetskog rata spominje europski format udruživanja na čelu s Njemačkom, da bi zaokretom ratne sreće bilo utvrđeno da je Hitler prezirao „nered malih država” (str. 611), što je upućivalo na njegovu odbojnost prema onima koji mu nisu mogli poslužiti kao jaki saveznici. Doduše, Hitler je u trenutcima poniranja njegova režima sve lošije mišljenje izražavao i o Nijemcima.

Sve u svemu, Simmsova knjiga ističe ulogu anglo-američkoga faktora koji se pokazao nadmoćnim u sukobu s Hitlerom. Biografski aspekti pokazuju više Hitlerovih lica. Nižu se opisi koji upućuju na njegove patološke slabosti i mentalitet vođe koji se u presudnim trenucima potvrđivao surovošću. Vidljiva su i fleksibilna obilježja u odnosu prema podređenima koji su mu pomagali u usponu. Očita je i karizmatičnost koja je privlačila brojne Nijemce u nastojanjima da se oslobode osjećaja podčinjenosti nakon poraza u Prvom svjetskom ratu i zajedno sa svojim Vođom krenu na sve ili ništa. Knjiga pokazuje dragovoljnu suradnju određenih segmenata njemačkoga društva, napose visokih časnika, u provedbi ratnih zločina. Premda su se već pojavile ozbiljne kritike iz akademske zajednice na Simmsov račun, mora se uočiti da on slijedi tragove dostupnih dokumenata, razumno tumači svoje ocjene i ničime ne ulazi u područje preoblikovanja osnovnih postavki o destruktivnoj Hitlerovoj vladavini i njegovoj rasnoj ideologiji.³ Knjiga je čitka, pristojno prevedena i, kao svaka dobra biografija, izvor zanimljive prošlosti. Zamjetna je jedino mjestimična neujednačenost u prijevodu pojedinih toponima; primjerice, nailazimo na njemačku varijantu Posen (Poznanj) i na poljski oblik Gdanjsk (Danzig).

Na kraju se postavlja još jedno pitanje. Dokad treba pisati o Hitleru? Simmsova knjiga nudi odgovor: unatoč stalnomu rastu produkcije o hitlerovskim temama, još uvijek postoje slabije proučena poglavlja. Sve dok se ne razjasne brojne teme, može se očekivati nastavak istraživanja, i to u prvom redu onih specijalističke naravi. Ponekad gotovo nezamislive posljedice Hitlerove vladavine zapravo nalažu da se raspravlja i o njegovu životu.

Stjepan Matković

³ Vidi prikaz Richarda Evansa, renomiranoga stručnjaka za povijest Trećega Reicha: <https://www.theguardian.com/books/2019/sep/27/hitler-only-the-world-was-enough-and-hitler-a-life-review>, pristup ostvaren 20. 9. 2021.